

УДК 378.12:378.147

УМІННЯ ВИКЛАДАЧА ДИСТАНЦІЙНОЇ СИСТЕМИ ОСВІТИ, НЕОБХІДНІ ДЛЯ УСПІШНОЇ КОМУНІКАТИВНОЇ ВЗАЄМОДІЇ З УЧАСНИКАМИ НАВЧАЛЬНОГО ПРОЦЕСУ

Рязанцева О.В.

Харківський національний педагогічний університет
імені Г.С. Сковороди

У статті розглянуто проблему підготовки викладача до роботи в системі дистанційної освіти. Встановлено, що дистанційна освіта вимагає спеціальних знань, умінь та навичок викладача і передбачає володіння низкою компетенцій. Визначено комунікативну взаємодію суб'єктів навчального процесу як засіб ефективної передачі інформації в системі дистанційної освіти. За допомогою методів аналізу й систематизації теоретичних знань конкретизовано перелік умінь викладача, що сприяють ефективній педагогічній комунікації в системі дистанційної освіти. Отримані результати можуть бути використані під час розробки змісту спеціальних навчальних курсів у педагогічних вищих навчальних закладах, навчальних і методичних посібників, орієнтованих на підготовку викладачів до організації навчального процесу в системі дистанційного навчання.

Ключові слова: викладач, дистанційне навчання, компетенції, освіта, уміння.

Постановка проблеми. В умовах сьогодення важливою є здатність і вміння викладача постійно працювати над підвищенням власного професійного рівня, без чого неможливе якісне виконання ним професійних функцій. Дистанційне навчання диктує нову роль викладача та вимагає швидкої адаптації до специфіки системи, яка обумовлена опосередкованою взаємодією учасників процесу навчання. Будь-який навчальний процес буде утворюватися на явищі комунікації, оскільки виховання особистості здійснюється лише в комунікативному середовищі. Викладач має усвідомлювати, що головна відповідальність за успіх комунікації покладена саме на нього як фахівця, який може і повинен знайти вихід із будь-якої комунікативної ситуації. Зазначене зумовлює висунення нових вимог до викладача та необхідність розробки переліку умінь, що має опанувати викладач для успішного здійснення педагогічної комунікації в умовах дистанційної освіти.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблема комунікативної взаємодії учасників дистанційного навчання та її успішної реалізації в навчальному процесі є предметом досліджень науковців: В. Бондаренка, Н. Волкової, Е. Веренич, І. Возни, Л. Городенко, В. Гриценка, С. Дружилова, В. Колос, С. Кудрявцевої, Б. Кузікова, О. Купенко, В. Кухаренка, Т. Лаврик, В. Любчак, Н. Муліної, Є. Полат, М. Руденка, Т. Свириденко, В. Солдаткіна, Г. Яценко. Однак, і тепер відсутні переліки основних умінь, якими мають володіти викладачі дистанційної освіти для здійснення процесу професійно-педагогічної комунікації.

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми. Дослідниками особливостей дистанційного навчання активно вивчається спектр загальних питань, що стосується дидактичних і технологічних принципів організації та здійснення процесу навчання. Втім, комунікативна складова даного явища, з точки зору якості педагогічних впливів, розглянута сьогодні недостатньо. Саме тому потребують модернізації освітні технології вищих навчальних закладів, що готують фахівців до дистанційної системи навчання. Традиційні системи підготовки спеціалістів вже не можуть задовольнити існуючі потреби

застосування такої форми навчання як дистанційна. Тож залишається відкритим питання щодо базового переліку основних умінь, якими повинен володіти викладач для здійснення педагогічної комунікації в умовах дистанційної освіти.

Мета статті полягає у визначенні переліку основних умінь викладача, необхідних для успішного здійснення педагогічної комунікації в умовах дистанційної освіти.

Виклад основного матеріалу. Факт наявності державної програми, що підтримує розвиток дистанційного навчання, існування спеціальної технічної підтримки, а також успішний досвід впровадження дистанційного навчання в деяких українських вищих навчальних закладах дають можливість зробити висновок, що в даний момент дистанційна освіта в Україні знаходиться в стадії активного становлення.

Студенти під час оцінювання дистанційного навчання висувають на перший план особистісні, індивідуальні фактори, такі, як можливість поєднувати навчання з роботою, гнучкість навчального процесу, відповідність навчальних дисциплін їх персональним цілям. Для більшості студентів навчання за новітніми телекомунікаційними технологіями – це, як правило, можливість поєднати навчання і роботу [6, с. 87].

Основною вимогою до дистанційного навчання в даний час є забезпечення його ефективності. Для дистанційної форми навчання явище комунікації, невід'ємної складової будь-якого педагогічного процесу, набуло визначального характеру, від рівня втілення якого залежить ефективність навчального процесу.

За В. Бондаренком якість дистанційного навчання залежить від наступних принципів його організації:

– заохочення контактів між студентами і викладачами (часті контакти студентів – найбільш важливий чинник пізнавальної мотивації). Слід зазначити, що особливе значення для активного співробітництва у навчальному процесі має робота в малих групах, яка активізує компоненти визначення людини у суспільстві. Сучасні комунікації полегшують доступ студентів до викладача, дозволяють об'єднувати зусилля при розв'язанні

різноманітних проблем. Велику роль в цьому відіграє асинхронний зв'язок, що дозволяє організувати ефективну бесіду);

- розвиток співробітництва студентів (навчання в колективі більш ефективне, ніж самостійне. Добре навчання подібне добрій, ефективній і приємній колективній роботі, що має соціальне значення. Колективні навчальні дії збільшують захопленість та мотивацію. Розподіл ідей покращує міркування й поглиблює розуміння);

- швидкий зворотний зв'язок (при вивченні матеріалу студенти потребують різноманітної допомоги – це оцінювання їхніх знань, консультації під час виконання домашніх завдань, аналіз та обговорення матеріалу, пов'язування з їхнім досвідом. Вони повинні відчувати, що вони вже знають, що їм треба дізнатись і як оцінити свої знання);

- ефективне використання часу (успішний розподіл часу – це запорука ефективного вивчення для студентів й ефективного навчання та вдосконалення для викладачів) [1, с. 65-66].

Комунікація є основною рушійною силою розвитку інформаційного суспільства в якому інформація є продуктом взаємодії соціальних груп, індивідів. Процес комунікації є невід'ємним від життя соціуму, де вона підтримує його стабільність, скеровує подальші дії. Будь-який навчальний процес будується на явищі комунікації, оскільки виховання особистості здійснюється лише в комунікативному середовищі [12, с. 44].

Організація дистанційного освітнього процесу, що реалізується за допомогою комп'ютерної телекомунікації, сприяє відкритості обговорення результатів діяльності студентів і своєчасній корекції їх роботи [8, с. 166].

В дослідженні Н. Волкової професійно-педагогічна комунікація розкривається як система безпосередніх чи опосередкованих зв'язків, взаємодій викладача, що реалізуються за допомогою вербальних і невербальних засобів, засобів комп'ютерної комунікації з метою взаємообміну інформацією, моделювання й управління процесом комунікації, регулювання педагогічних відносин [2, с. 8].

Викладач має усвідомлювати, що головна відповідальність за успіх комунікації покладена саме на нього як фахівця, який може і повинен знайти вихід із будь-якої комунікативної ситуації.

Функції педагогічного спілкування зумовлені змістом педагогічної діяльності. Головними серед них можна назвати такі:

- комунікативну – встановлення і регуляція взаємовідносин між викладачем та студентами, забезпечення гуманістичної спрямованості розвитку студентів;

- психологічну – створення умов для забезпечення психологічної свободи студентів, прояву індивідуальної своєрідності їх особистості; зняття соціальних утисків, які заважають цьому;

- пізнавальну – забезпечення повноцінного сприймання навчальної інформації студентами, формування в них особистісного, емоційно-ціннісного ставлення до знань;

- організаційну – забезпечення раціональної організації навчально-практичної діяльності студентів;

- розвиваючу – забезпечує формування особистості студента, передачу йому норм і правил поведінки, керівництво процесом їхнього засво-

єння, розкриття морального змісту вчиненого ним і іншими людьми, опанування оціночними і самооціночними критеріями;

- інформаційну – здійснює передачу знань;
- регулятивну – створює сприятливу психологічну атмосферу спільної та індивідуальної діяльності, погоджує і поєднує зусилля для досягнення загального й особистого результату;

- емоційну – формує і коригує міжособистісні відносини [9, с. 24].

Ефективність дистанційного навчання на основі комп'ютерних комунікацій залежить від стилю роботи викладача, орієнтованого на роботу в групах. Для викладання через комп'ютерні комунікації більш придатними є курси, які ініціюють дискусії, обмін думками і дебати, ніж курси, які оперують конкретними фактами і процедурами.

Існують особливі випадки реалізації систем дистанційного навчання, в яких навчання проходить виключно в індивідуальному режимі. Індивідуальний підхід є ефективним лише для досягнення таких когнітивних результатів, як:

- оволодіння фактичною інформацією;
- набуття індивідуальних умінь;
- оволодіння механічними навичками.

Дослідження показали, що навіть невеликий період навчання в груповому режимі значно підвищує ефективність дистанційного навчання. Груповий режим дозволяє найбільш широко використовувати переваги дистанційної освіти. Розвиток і все більша доступність засобів телекомунікації є основою поширення таких методів дистанційної освіти, які передбачають роботу в групах. До теперішнього часу було зроблено зовсім небагато для систематизації можливостей міжособистісної взаємодії студентів у дистанційному режимі роботи. Навчання в групах особливо вигідно – воно дозволяє зменшити ізоляцію студентів, притаманну дистанційній освіті, і збільшити можливості допомоги студентам при виконанні ними інструкцій і завдань. Навчання в групах є одним із шляхів подолання ситуації ізоляції дистанційного студента [4, с. 132-133].

В процесі викладання дистанційних курсів викладач може зіткнутися з низкою психолого-педагогічних проблем, обумовлених специфікою середовища Інтернет. Позначимо деякі з цих проблем:

1. Створення сприятливого психологічного клімату при проведенні навчання;

2. Встановлення контактів між учасниками процесу навчання;

3. Формування ефективно-працюючих малих навчальних груп під час навчання у співробітництві;

4. Визначення індивідуальних особливостей сприйняття інформації студентами для більш ефективної організації навчального процесу;

5. Підвищення мотивації навчання [7, с. 262].

Серед перешкод для ефективної комунікації у віртуальному середовищі можна назвати такі психологічні бар'єри:

- уникання (зайвої інформації, додаткової активності);

- дія авторитету (відмова в довірі неавторитетним по статусу, досвіду);

- нерозуміння (реальне або вдаване – тексту повідомлення, особливостей електронної комунікації);

– контролювання комунікативної ситуації (рівня міжособистісної взаємодії).

Бар'єрами є й інші недоліки, як елітарний ухил (доступність лише для грамотних користувачів, вже обізнаних в темі дискусії), низька якість електронних ресурсів та інших електронних засобів професійно-педагогічної комунікації. Крім того під час опосередкованої комунікації не приділяється належної уваги її одержувачу, не враховуються закономірності впливу повідомлення на нього.

Серед прийомів подолання психологічних бар'єрів для ефективної комунікації можна назвати управління увагою, таке як повторення інформації, нав'язування ритму дискусії (частота повідомлень, терміни зворотного зв'язку), акцентування в тексті.

Проведення консультацій у системі дистанційної освіти є одним з елементів навчального процесу. Як відомо, «консультація – це порада фахівця з певного питання» [11, с. 416]. Тобто, у нашому випадку, додаткова допомога викладача студентам у засвоєнні матеріалу з дисципліни. Це форма навчання, під час якої в результаті педагогічного спілкування проходить усунення труднощів організаційного та навчально-змістовного характеру, що виникають у студентів в процесі навчання. Особливу роль вона починає грати в системі дистанційної освіти, коли час і можливості спілкування з викладачем зведені до мінімуму або обмежені за часом. В ході консультації проявляються індивідуальні властивості студента як особистості (його інтелектуальні, моральні якості, а особливо характеристики психіки і свідомості учня: увага, пам'ять, уява і мислення). Природно, у процесі самостійного вивчення предмета у студента виникає ряд питань. Частина відповідей на запитання може бути отримана при проведенні відеоконференцій, при перегляді відео-лекцій і слайд-лекцій, а також при самостійному вивченні рекомендованої літератури. Але основну частину питань студент у традиційній формі навчання задає в процесі проведення лекцій, семінарів і під час проведення консультацій перед заліком або іспитом. В дистанційному навчанні існують дві основні форми проведення консультацій: on-line і off-line. Проведення консультацій у режимі on-line означає проведення їх у реальному часі. Така форма консультацій дозволяє удосконалювати педагогічні комунікації. Проведення консультацій у режимі off-line означає відповіді викладача на раніше отримані запитання від студентів після певної підготовки.

Для успішної організації комунікативної взаємодії в умовах дистанційного навчання викладач повинен володіти певним переліком компетентностей. Зокрема Т. Свириденко зазначає, що педагогічна компетентність відображає науково обґрунтований комплекс знань, умінь і навичок, який включає забезпечення результативності і якості своєї роботи; гармонізацію науково-наочних і світоглядно-методологічних, дидактичних і психологічних знань; уміння організувати навчально-виховний процес як педагогічну взаємодію, спрямовану на розвиток особистості студентів; готовність до творчого пошуку, саморозвитку, засвоєння і впровадження нових інформаційних технологій; високі моральні якості, фізичний і

психологічний стан здоров'я, що дає можливість виконувати службові обов'язки [10, с. 5–6].

С. Дружилов підкреслює, що професійна компетентність педагога включає систему теоретичних знань викладача і способи їх застосування в конкретних педагогічних ситуаціях, ціннісні орієнтації педагога, а також інтегровані показники його культури – спілкування, мовний стиль, ставлення до себе і своєї діяльності, до суміжних сфер знань. Дослідник виділяє основні компоненти компетентності викладача: мотиваційно-вольовий, функціональний, комунікативний та рефлексивний [5, с. 28].

Попри ряд переваг, викликаних цифровою природою передачі інформації, таких як відсутність кордонів при дослідженні даних, пошук відомостей у загальносвітовій скарбниці, вільність реалізації себе в соціальних мережах, існують і недоліки такої комунікації. Однією з найбільших проблем реалізації спілкування у цифровому вимірі є досить обмежені можливості інформації за допомогою винятково одного органу чуття. Цифрові технології передають інформацію переважно на візуальному, часом у поєднанні з аудіо, рівні [3, с. 202].

Такі види діяльності тьютора, як встановлення комунікативних зв'язків, сприяння адаптації студентів, спонукання, співпраця, діагностика навчальних досягнень, використання різних дидактичних методів для розвитку індивідуальних якостей студента дозволяють ефективніше й успішніше здійснювати взаємодію з тими, хто навчається. Викладач за допомогою різноманітних засобів навчання (тестові завдання, тренажери, дискусії, відеоконференції, голосові листи, форуми тощо) створює умови для виконання студентами як репродуктивних, так і творчих видів діяльності, що забезпечує досягнення навчальної мети [6, с. 118].

Ось чому ми підкреслюємо необхідність спеціальної підготовки викладача до педагогічної комунікації в умовах дистанційного навчання. На нашу думку, для успішної організації комунікативної взаємодії зі студентами в системі дистанційного навчання викладач повинен володіти наступними вміннями:

- застосовувати форми вербальної і невербальної комунікації;
- проводити віртуальну дискусію, встановлювати контакт з аудиторією в on-line режимі;
- залучати до дискусії, висловлювання власної думки та встановлення міжособистісної взаємодії;
- оптимально використовувати засоби ІКТ для здійснення комунікативної взаємодії;
- правильно обирати комунікативні стратегії і тактики у відповідності до мети навчання;
- проводити навчальні заняття з урахуванням психологічних особливостей поведінки студентів у віртуальному середовищі;
- знаходити індивідуальний підхід до студентів під час дистанційного навчання;
- створювати позитивний емоційний фон між суб'єктами дистанційного навчання;
- застосовувати механізми діагностування комунікативних конфліктів, усунення бар'єрів у опосередкованому спілкуванні.

Висновки і пропозиції. Отже, дистанційна освіта вимагає спеціальної підготовки викладача до здійснення педагогічної комунікації. Він використовує як інноваційні так і традиційні ме-

тоди навчання для активізації навчально-пізнавальної діяльності студентів та має володіти низкою комунікативних умінь. На нашу думку, це уміння: застосовувати форми вербальної і невербальної комунікації; проводити віртуальну дискусію, встановлювати контакт з аудиторією в on-line режимі; залучати до дискусії, висловлювання власної думки та встановлення міжособистісної взаємодії; оптимально використовувати засоби ІКТ для здійснення комунікативної взаємодії; правильно обирати комунікативні стратегії і тактики у відповідності до мети навчання; проводити навчальні заняття з урахуванням психологічних особливостей поведінки студентів

у віртуальному середовищі; знаходити індивідуальний підхід до студентів під час дистанційного навчання; створювати позитивний емоційний фон між суб'єктами дистанційного навчання; застосовувати механізми діагностування комунікативних конфліктів, усунення бар'єрів у опосередкованому спілкуванні.

Отримані результати можуть бути використані у процесі розробки змісту спеціальних навчальних курсів у педагогічних вищих навчальних закладах, навчальних і методичних посібників, орієнтованих на підготовку викладачів до організації навчального процесу в системі дистанційного навчання.

Список літератури:

1. Бондаренко В. В. Основи дистанційного навчання: навчальний посібник / В. В. Бондаренко, В. М. Кухаренко. – Х.: ХНАДУ, 2013. – 172 с.
2. Волкова Н. П. Професійно-педагогічна комунікація / Н. П. Волкова: навч. посіб. – К.: ВЦ «Академія», 2006. – 256 с.
3. Городенко Л. Теорія мережевої комунікації: Монографія / За загал. наук. ред. В. Ф. Іванова. – К.: Академія Української Преси, Центр Вільної Преси, 2012. – 387 с.
4. Гриценко В. И., Кудрявцева С. П., Колос В. В., Веренич Е. В. Дистанционное обучение: теория и практика: Монография. – Киев; Наукова думка, 2004. – 375 с.
5. Дружилов С. А. Профессиональная компетентность и профессионализм педагога: психологический подход // Сибирь. Философия. Образование. – Научно-публицистический альманах: СО РАО, ИПК, г. Новокузнецк, 2005. – С. 26–44.
6. Любчак В. О., Купенко О. В., Лаврик Т. В., Муліна Н. І., Кузіков Б. О., Возна І. В. Дистанційне навчання: досвід впровадження в українському університеті: Монографія. – Суми; Вид-во СумДУ, 2009. – 160 с.
7. Полат Е. С. Дистанционное обучение: каким ему быть? / Е. С. Полат, А. Е. Петров // Педагогика. – 1999. – № 7. – С. 34–41.
8. Преподавание в сети Интернет: Учеб. Пособие / Отв. редактор В. И. Солдаткин. – М.: Высшая школа, 2003. – 792 с.
9. Руденко М. В. Комунікативні процеси у педагогічній діяльності. Креативні технології навчання: навч. посібник / М. В. Руденко, І. М. Мороз. – К.: КНУБА, 2016. – 204 с.
10. Свириденко Т. І. Модель моніторингу професійної компетентності викладача ВНЗ I–III рівнів акредитації tme.umo.edu.ua/docs/2/2009svipcm.pdf – С. 1–12.
11. Сучасний глумачний словник української мови: 65 000 слів / За заг. ред. д-ра філол. наук, проф. В. В. Дубічинського. – Х.: ВД «ШКОЛА», 2006. – 1008 с.
12. Яценко Г. Ю. Феномен комунікативності в системі ціннісних пріоритетів дистанційного навчання: фактори інтенсифікації: Монографія. – Київ, НПУ ім. М. П. Драгоманова, 2009. – 122 с.

Рязанцева А.В.

Харьковский национальный педагогический университет
имени Г.С. Сковороды

УМЕНИЯ ПРЕПОДАВАТЕЛЯ ДИСТАНЦИОННОЙ СИСТЕМЫ ОБРАЗОВАНИЯ, НЕОБХОДИМЫЕ ДЛЯ УСПЕШНОГО КОММУНИКАТИВНОГО ВЗАИМОДЕЙСТВИЯ С УЧАСТНИКАМИ УЧЕБНОГО ПРОЦЕССА

Аннотация

В статье рассмотрена проблема подготовки преподавателя к работе в системе дистанционного образования. Установлено, что дистанционное образование требует специальных знаний, умений и навыков преподавателя и предполагает владение рядом компетенций. Определено коммуникативное взаимодействие субъектов образовательного процесса как средство эффективной передачи информации в системе дистанционного образования. С помощью методов анализа и систематизации теоретических знаний конкретизирован перечень умений преподавателя, способствующих эффективной педагогической коммуникации в системе дистанционного образования. Полученные результаты могут быть использованы при разработке содержания специальных учебных курсов в педагогических высших учебных заведениях, учебных и методических пособий, ориентированных на подготовку преподавателей к организации учебного процесса в системе дистанционного обучения.

Ключевые слова: преподаватель, дистанционное обучение, компетенции, образование, умения.

Ryazantseva A.V.

Kharkiv National Pedagogical University named after G.S. Skovoroda

**THE ABILITY OF THE TEACHER OF DISTANCE EDUCATION SYSTEM
NECESSARY FOR A SUCCESSFUL COMMUNICATIVE INTERACTION
WITH THE PARTICIPANTS OF THE EDUCATIONAL PROCESS**

Summary

The article considers the problem of preparation of teachers to work in the system of distance education. It is established that distance education requires special knowledge and skills of the teacher and involves the possession of several competencies. Identified communicative interaction of subjects of educational process as a means of efficient information transfer in the system of distance education. Using the methods of analysis and systematization of theoretical knowledge specific list of skills of the teacher, allow for effective pedagogical communication in the system of distance education. The obtained results can be used in designing the content of training in pedagogical higher educational institutions of textbooks and manuals aimed at training teachers to organization of educational process in the distance learning system.

Keywords: teacher, distance learning, competencies, education, ability.